

TRƯỜNG NGHĨA ẨM THỰC TRONG CÁC BÀI BÁO VIẾT VỀ BÓNG ĐÁ

TS HOÀNG ANH

NGUYỄN THỊ YẾN

(Học viện Báo chí và Tuyên truyền)

1. Hiện nay, trong các tác phẩm báo chí viết về thể thao nói chung và về bóng đá nói riêng, để tăng thêm sự sinh động, hấp dẫn nhằm thu hút sự chú ý của công chúng, các tác giả thường sử dụng nhiều thủ pháp ngôn từ khác nhau, trong đó nổi bật là việc chuyển trường nghĩa.

Trước hết, cần tìm hiểu, thế nào là “trường nghĩa”. Chúng ta đều biết, mỗi từ trong ngôn ngữ đều có quan hệ mật thiết về ngữ nghĩa với một nhóm các từ khác. Tập hợp những từ đồng nhất với nhau về ngữ nghĩa như vậy tạo nên một tiểu hệ thống ngữ nghĩa. Và mỗi tiểu hệ thống ngữ nghĩa ấy được gọi là một trường nghĩa.³ Chẳng hạn, nhắc đến *chiến tranh* người ta nghĩ ngay đến *súng, đạn, xe tăng, máy bay, bắn, nổ, cháy, binh lính, sĩ quan, chết, bị thương, v.v.*; nhắc đến *mùi vị* người ta nghĩ ngay đến *ngọt, bùi, cay, đắng, chát, thơm, v.v.*

Còn “chuyển trường nghĩa” là hiện tượng “một từ ngữ thuộc trường ý niệm này được chuyển sang dùng cho các sự vật thuộc một trường ý niệm khác”.⁴ Nói rõ hơn, đó là dùng từ ngữ của trường nghĩa này để thay thế cho các từ ngữ vốn được xem là đặc trưng của một trường nghĩa khác.

Trong báo chí viết về bóng đá, các tác giả sử dụng khá nhiều trường nghĩa khác nhau. Tiêu biểu là: 1, Trường nghĩa quân sự - chiến tranh; 2, Trường nghĩa kinh tế - thương mại; 3, Trường nghĩa chính trị - xã hội; 4, Trường nghĩa địa lý; 5, Trường nghĩa ẩm thực; 6, Trường nghĩa sự vật

trong trạng thái tiêu cực; 7, Trường nghĩa y học.

Trong phạm vi bài viết này, chúng tôi chỉ đề cập trường nghĩa ẩm thực.

2. Nếu đặt hai từ “ẩm thực” và “bóng đá” cạnh nhau thì thật khó để tìm được mối liên hệ nào giữa chúng. Nhưng khi viết về bóng đá, các nhà báo lại sử dụng khá phổ biến từ ngữ thuộc trường nghĩa ẩm thực. Sự phong phú trong sử dụng từ ngữ thuộc trường nghĩa này được thể hiện từ việc nhắc đến “*bữa tiệc bóng đá, bữa tiệc tấn công*” cho tới các món ăn như *món chính, món phụ, món đặc sản, món khoái khẩu*; và cả tâm lý của người thưởng thức như *no, đói, khát,...* Tác giả những bài báo đã có sự liên tưởng phong phú, coi bóng đá như một “món ăn” của con người. Vậy tại sao từ ngữ thuộc trường nghĩa ẩm thực lại được sử dụng rộng rãi khi viết về bóng đá? Điều này có thể gắn với những lý do sau:

Như chúng ta biết, công chúng của báo chí luôn quan tâm tới những thông tin có liên quan trực tiếp tới họ. Không phải tình cờ, trong cuốn “Viết cho độc giả”, Loic Hervouet có khuyên các nhà báo là hãy “làm cho độc giả thấy câu chuyện đó có liên quan tới họ”.⁷ Thiết nghĩ, liên quan đến độc giả trước hết không gì bằng những cái mà họ tiếp xúc hàng ngày, những nhu cầu thiết yếu, những mối quan tâm thường xuyên. Có thể nói, một trong những hoạt động không ai trong chúng ta không phải thực hiện mỗi ngày chính là việc ăn uống. Bởi lẽ, con người muốn tồn

tại được trước hết phải ăn, ở, mặc, đi lại sau đó mới nghĩ đến việc làm chính trị, khoa học, nghệ thuật. Con người ở thời đại nào, trong điều kiện nào cũng quan tâm đến chuyện ăn uống. Có lẽ vì thế mà các nhà báo thường sử dụng từ ngữ thuộc trường ẩm thực để thông tin dễ đi vào tâm trí và để lại ấn tượng đối với bạn đọc yêu bóng đá.

Mặt khác, bóng đá là môn thể thao được ưa chuộng nhất hành tinh. Hàng ngày có rất nhiều trận đấu bóng đá được diễn ra và thu hút hàng triệu người hâm mộ. Có thể coi bóng đá là “món ăn tinh thần” của con người ngoài nhu cầu ăn uống vật chất. “Thưởng thức” một trận đấu bóng đá cũng giống như “thưởng thức” một bản nhạc hay thưởng thức một bài thơ-những “món ăn tinh thần truyền thống” của nhân loại. Từ đó các nhà báo liên tưởng việc xem bóng đá cũng là chuyện ăn uống về mặt tinh thần - món ăn hấp dẫn nhất trong các môn thể thao. Sự liên tưởng còn mở rộng hơn: từ chuyện ăn uống thì có người *nấu ăn, chế biến* (thường là các huấn luyện viên hay cầu thủ giỏi); có các món ăn ưa thích như: *món đặc sản, món khoái khẩu*; có tâm lí của người thưởng thức như: *no, đói, khát*,

Bên cạnh đó, việc sử dụng rộng rãi các từ ngữ thuộc trường nghĩa ẩm thực còn có thể tìm được nguyên nhân từ trong văn hoá của người Việt. Với người Việt, chuyện ăn uống là việc rất quan trọng: “*Có thực mới vực được đạo*” - có năng lượng vật chất thì mới nghĩ đến chuyện tinh thần. Theo nhà nghiên cứu văn hoá Trần Ngọc Thêm, “việc ăn đối với người Việt Nam quan trọng tới mức đáng toàn năng như Trời cũng không dám và cũng không được quyền xâm phạm: *Trời đánh còn tránh miếng ăn*. Người Việt Nam có “tâm hồn ăn uống”, thích ăn nhậu tiệc tùng, ăn uống lai rai, thích khao và thích được khao bất cứ sự việc lớn nhỏ nào”.⁸ Trong giao tiếp hàng ngày, thay cho lời chào, người ta thường dùng các câu hỏi về ăn uống: “Anh

(cô, dì, chú, bác, v.v.) đã ăn cơm chưa?”. Các từ ghép của ta cũng có rất nhiều từ bắt đầu bằng yếu tố “ăn” như: *ăn uống, ăn mặc, ăn chơi, ăn cắp, ăn hiếp*. Phải chăng, vì văn hoá sâu đậm cùng tác động của trường từ vựng ẩm thực đã tạo nên sức hấp dẫn, lôi cuốn, của các bài báo viết về bóng đá?

Những từ ngữ thuộc trường nghĩa ẩm thực có thể chia thành các nhóm chính sau đây: 1, Từ ngữ gọi tên món ăn; 2, Từ ngữ gọi tên bữa ăn; 3, Từ ngữ gọi tên hành động ăn uống; 4, Từ ngữ gọi tên trạng thái tâm lí của người ăn.

2. 1. Các món ăn

Món ăn: Một đối thủ đồng hạng đấu Premiership nhưng lại là một “món ăn” ưa thích của Chelsea. (*Wembley thắng tiến*, Bóng đá, 26/1/2008).

Miếng bánh: Miếng bánh V-League đã bị chia năm xẻ bảy mà không phải cú giàu có là được phần hơn. (*Ái giành phần hơn?*, Bóng đá, 7/3/2008).

Góc bánh chưng: Thế nhưng tất cả những nỗ lực của đội chủ nhà chỉ đủ khiến 4 vạn rưỡi khán giả ở Mestalla ô lên vài lần, khi Villa sút trúng “góc bánh chưng” từ quả đá phạt đầu tiên và khi El Guaje cướp được bóng trong chân Perea nhưng lại đẩy quá dài để Falcon kịp lao ra cản phá. (*Hì vọng cuối cùng*, Bóng đá, 25/1/2008).

Món đặc sản: Xem ra món “đặc sản” phòng ngự của Mourinho vẫn được lưu truyền ở Chelsea thời Avram Grant. (*Con số 60*, Bóng đá, 7/3/2008).

Món khoái khẩu: Thế nhưng, với Eduardo, đó là một phong cách “khoái khẩu”. (*Đúng lúc, Thể thao & Văn hoá*, 31/12/2007).

Món chính: Và bữa tiệc ấy còn thiếu cả món chính: bàn thắng. (*Bữa tiệc không món chính*, Bóng đá, 24/4/2008).

Món trắng miệng: “Món trắng miệng” hoàn hảo vào phút 90, khi Muntari tung ra cú nã pháo từ khoảng cách trên 20 m, đã làm rung chuyển toàn bộ khán đài với

gần 5 vạn người trên sân Ohene Djan. (*Khai hội*, Bóng đá, 21/1/2008).

Món ngon nhất: Nhưng cuối cùng, “bữa tiệc khai hội” vẫn đem tới đầy đủ các “món ăn ngon nhất” của bóng đá. (*Khai hội*, Bóng đá, 21/1/2008).

2. 2. Bữa ăn nói chung

Thực đơn: Thế nên khi không có “món khoái khẩu” Thái Lan, lại chưa được một “thực đơn” đủ hấp dẫn thì ban tổ chức Agribank Cup có cố để mà lo lắng về khả năng thu hút khán giả. (*Thuốc thử tâm lý*, Bóng đá, 31/10/2007).

Bữa tiệc: Đội chủ nhà đã giành 3 điểm một cách đầy kịch tính trong bữa tiệc có tới 7 bàn thắng. (*Kịch tính La Bombonera*, Thể thao & Văn hoá, 29/3/2008).

Bữa cỗ: Cỗ ngon đã được dọn! Vấn đề chỉ là đội chủ nhà nào có đủ lực để không biếu cho khách bữa cỗ thịnh soạn trong ngày khai mạc. (*Cỗ ngon không dọn cho khách!*, Bóng đá, 12-3-2008).

Mâm cỗ: Nhưng khi cả một mâm cỗ chiến thắng đã phơi bày, không thể “đánh chén” thì quả tiếc. (*Thế Công nhút nhát*, Thể thao & Văn hoá, 25/2/2008).

Đủ mâm: Hai gương mặt lạ, Olympiakos (lần đầu vượt qua vòng bảng sau 9 năm) và Fenerbache (lần đầu qua vòng bảng) thì cũng chỉ góp mặt cho “đủ mâm” như trường hợp của Lille cách đây 1 năm. (*Có 4 đội Anh*, nhưng Thể thao & Văn hoá, 14/12/2007).

2. 3. Hành động ăn uống

Nấu ăn: Ông Calisto có chừng ấy “món” nhưng do nấu ăn ngon nên người ta vẫn “xài” được. (*Một dáng vẻ khác*, Bóng đá, 19/3/2008).

Chế biến: Cách bày binh múa trận này đôi lúc cũng được Hitzfeld “chế biến” thêm: đẩy Ribery lên đá hộ công và Altintop bó vào trong hợp với Van Bommel, Ze Roberto thành ba tiền vệ trung tâm. (*Ổn định và phá cách*, Bóng đá, 6/12/2007).

Làm gói: “Bà đầm” chỉ phải có chuyên hành quân không mấy khó khăn tới

Reggina, đội bóng mà ở lượt đi đã bị họ “làm gói” bằng tỉ số 4-0. (*Tạm biệt châu Âu*, Thể thao & Văn hoá, 22/2/2008).

Dọn cỗ: Đáng chú ý hơn cả, cái chân trái khá điêu luyện của Leandro đã không ít lần khiến đối thủ lúng túng bởi khả năng điều khiển bóng khéo léo của tiền vệ số 18 và những pha tủa bóng như dọn cỗ cho đồng đội. (*Leandro & chiếc chân trái “ma thuật”*, Thể thao & Văn hoá, 14/1/2008).

Ăn: Tevez lúc đó mới 18 tuổi đã không chỉ làm lu mờ học trò cưng Paul Scholes của Fergie, mà còn tỉnh quái đến mức bất bặc đàn anh “ăn” thẻ đỏ. (*Phá lệ Latin*, Bóng đá, 1/2/2008).

Ăn gói: Họ không giấu giếm ý định “ăn gói” những đội bóng được đánh giá thấp hơn nhằm tạo lợi thế trước UCV số 1 Kashima Athlers, bất kể đó là sân nhà hay sân khách. (*Đến miền đất mới*, Bóng đá, 12/3/2008).

Thết đãi: Tinga là người khai màn bữa tiệc bàn thắng để thiết đãi hơn 75.000 CĐV trên sân Signal Park với pha đệm bóng cận thành sau đường chuyền của Blazszykowski. (*Đêm màu vàng*, Bóng đá, 9/12/2007).

Đánh chén: Nhưng khi cả một mâm cỗ chiến thắng đã phơi bày, không thể “đánh chén” thì quả tiếc. (*Thế Công nhút nhát*, Thể thao & Văn hoá, 25/2/2008).

Nuốt: Việc cho các học trò “nuốt” trọn hai tiếng luyện tập giữa trưa với những bài rèn thể lực cực nặng cùng các bài tập “kiểu gia vị” sau các bài tập nặng đó mới đầu có vẻ khiến các nữ tuyển thủ kiệt sức. (*Sẽ gắn bó lâu dài với bóng đá nữ Việt Nam?*, Bóng đá, 16-12-2007).

Tiêu hoá: Đó thực sự là thất bại khó “tiêu hoá” đối với NHM đội bóng áo xanh. (*Berti Vogts: “Đại bàng sẽ sải cánh”*, Bóng đá, 23 / 1 / 2008).

2. 4. Trạng thái tâm lý của người ăn

No: Nhưng 2 đội bóng nhỏ bé kia đã có màn trình diễn tuyệt đỉnh với no nê bàn

thắng còn Bayern chỉ là con số 0 tẻ nhạt. (*Tính hiệu quả*, Bóng đá, 6/11/2007).

Đói: Nỗi buồn, là khi họ 3 lần liên tiếp bị Juve vượt mặt ở Serie A những năm 1930; là khi họ chứng kiến lần lượt Milan rồi Juve thay nhau thống trị Serie A trong khoảng thời gian “đói vinh quang” kéo dài nhất trong lịch sử. (*Inter & một thế kỉ cảm xúc*, Thể thao & Văn hoá, 29/3/2008).

Khát: Nhưng lời hứa ấy xem ra rất khó thực hiện bởi Atletico cũng đang rất “khát” chiến thắng sau khi để thua Villarreal một cách đáng tiếc ở vòng trước. (*Lời hứa của Emery*, Thể thao & Văn hoá, 11/11/2007).

Ngon ăn: Song sự xuất sắc của thủ thành Matsubara cũng như sự thiếu chuẩn xác trong những tình huống ngon ăn của các chân sút đã không giúp đội bóng của Việt Nam kết thúc trận đấu trong 90 phút chính thức. (*Khách ngoại ẩm Cúp*, Bóng đá, 25/11/2007).

Tham ăn: Chỉ mỗi tội lần này chiếc “bánh mới” là đội tung ra 3 cú đánh choáng váng vào miệng “kẻ tham ăn” (*Kinh hoàng màn đấu súng*, Bóng đá, 1/2/2008).

Bội thực: Các cầu thủ không tự tin vào chính kĩ thuật của mình chứ không hẳn là do “bội thực” các trận đấu quốc tế. (*SEA Games 24 là một cú vấp ngã quá lớn*, Bóng đá, 23/12/2007).

Ói (nôn): Ngay phút thứ 2, tận dụng tình huống thủ môn Benaglio ói bóng ra sau cú sút của Rolfes, Gekas lao vào sút bồi tung lưới Wolfsburg (*Hấp dẫn đến phút chót*, Bóng đá, 28/4/2008).

Trong những từ thuộc trường nghĩa ẩm thực được dùng trong các tác phẩm báo chí viết về bóng đá, ba từ “*khát*”, “*bữa tiệc*”, “*đặc sản*” xuất hiện với tần số cao hơn cả. Chúng ta thử tìm hiểu lí do của hiện tượng này.

- “**Khát**”: 1, Có cảm giác cần uống nước. *Khát khô cổ. Uống cho đỡ khát*. 2, ở trong tình trạng quá thiếu nên đòi hỏi cấp thiết,

thiết tha muốn có. *Khát tin tức. Khát tình thương*.¹⁰

Từ “khát” trong các tác phẩm báo chí viết về bóng đá được dùng với ý nghĩa thứ hai. Nó thể hiện sự khao khát, nguyện vọng của các đối tượng có liên quan đạt được những điều gì đó tích cực (bàn thắng, được ra sân, vào sâu hơn trong các giải đấu, v.v.). Đây là trạng thái tâm lí phổ biến nhất và cũng hoàn toàn chính đáng của các cầu thủ, do vậy từ trên xuất hiện với tần số cao hơn cả.

- “**Tiệc**”: bữa ăn đặc biệt có nhiều món ngon và có đông người dự, nhân một dịp vui mừng. *Mở tiệc chiêu đãi khách. Dự tiệc cưới*.¹⁰ Như vậy “bữa tiệc” trong bóng đá chính là trận đấu hấp dẫn, đẹp mắt, giàu kịch tính, để lại nhiều cảm xúc cho công chúng. Việc từ này xuất hiện với tần số đặc biệt cao ở các tác phẩm viết về bóng đá gắn với nhiều lí do: thứ nhất, do đời sống kinh tế ngày càng nâng cao, chuyện “tiệc tùng” trở thành quen thuộc với nhiều người trong xã hội, dẫn đến từ “bữa tiệc” được sử dụng rộng rãi ở nhiều phạm vi giao tiếp (không chỉ riêng lĩnh vực ăn uống); thứ hai, với sự phát triển mạnh mẽ của bóng đá thế giới và sự bùng nổ của truyền thông, người ta có điều kiện được thưởng thức ngày càng nhiều trận bóng đá hay- thứ có thể xem là “bữa tiệc”; thứ ba, đó còn là sự thể hiện khát vọng của mọi người: cả người trong cuộc, trực tiếp quan hệ với bóng đá lẫn công chúng.

- “**Đặc sản**”: sản phẩm đặc biệt của một địa phương. *Hoa quả đặc sản. Cửa hàng đặc sản*.¹⁰ “Món đặc sản” trong các tác phẩm viết về bóng đá chính là những nét riêng có thể hiện phong cách của một đội bóng, một huấn luyện viên hay một cầu thủ. Sự xuất hiện dày đặc từ “đặc sản” ở các nhà hàng, cửa hiệu, trong thời buổi kinh tế thị trường với sự phát triển ngày càng mạnh và mang tính cạnh tranh cao của ngành du lịch đã khiến cho nó trở thành một. Và có thể xem đây là lí do

chính yếu để nó gặp khá nhiều trong báo chí viết về bóng đá.

3. Tóm lại, bằng việc sử dụng từ ngữ thuộc trường nghĩa ẩm thực, các tác giả viết về bóng đá đã khiến cho những trận đấu của môn thể thao này mang hương vị, màu sắc, kiểu dáng của những thú liên quan tới nghệ thuật làm bếp và ăn uống. Điều đó cho thấy sự linh hoạt, uyển chuyển kì diệu của ngôn ngữ và khả năng sáng tạo vô tận của con người trong phản ánh thế giới khách quan.

Tài liệu tham khảo

1. Hoàng Anh, *Một số vấn đề về sử dụng ngôn từ trên báo chí*, Nxb. Lao động, H., 2003.
2. Hoàng Anh, *Những kĩ năng về sử dụng ngôn ngữ trong truyền thông đại chúng*, Nxb. Đại học quốc gia, H., 2008.
3. Đỗ Hữu Châu, *Từ vựng ngữ nghĩa tiếng Việt*, Nxb. Giáo dục, 1999.
4. Đỗ Hữu Châu-Đỗ Việt Hùng, *Đỗ Hữu Châu tuyển tập*, T. 1, Nxb. Giáo dục, 2005, tr. 68.
5. Nguyễn Đức Dân, *Ngôn ngữ báo chí - những vấn đề cơ bản*, Nxb. Giáo dục, 2007.
6. Vũ Quang Hào, *Ngôn ngữ báo chí*, Nxb. Đại học quốc gia, H., 2001.
7. Hervouet Loic, *Viết cho độc giả*, bản tiếng Việt (Lê Hồng Quang dịch), Hội Nhà báo Việt Nam, H., 1999.
8. Trần Ngọc Thêm, *Tìm về bản sắc văn hoá Việt Nam*, Nxb. Thành phố Hồ Chí Minh, 1996.
9. Viện Ngôn ngữ học, *Học tập phong cách ngôn ngữ Chủ tịch Hồ Chí Minh*, Nxb. Khoa học xã hội, H., 1980.
10. Viện Ngôn ngữ học, *Từ điển tiếng Việt*, Nxb. Đà Nẵng, 2001.

(Ban Biên tập nhận bài ngày 12-01-2009)

“YẾU ĐIỂM” và “ĐIỂM YẾU”

“Yếu điểm” là một từ gốc Hán. Trong tiếng Hán, nó mang hai nghĩa: Một là “nội dung chủ yếu của một bài nói hay bài viết nào đó”; hai là “cứ điểm trọng yếu” (như “yếu điểm chiến

lược”,...). Khi nhập vào tiếng Việt, “yếu điểm” vẫn giữ nguyên vẹn các nghĩa dùng trong tiếng Hán (như “yếu điểm của vấn đề” là theo nghĩa 1, còn “yếu điểm quân sự” là theo nghĩa 2). Yếu tố “yếu” trong tiếng Việt xuất hiện ở các kết hợp như “chủ yếu” (phần quan trọng nhất trong số các sự vật có liên quan với nhau), “hiểm yếu” (chỉ địa thế hiểm trở và ở vào nơi xung yếu), “yếu sự”, “xung yếu”.... Gần đây, người Việt có xu hướng dùng “yếu điểm” theo một nghĩa khác hẳn so với nghĩa gốc của nó. Chẳng hạn như nói. “Đó là những điểm mạnh của phong trào trường ta, còn các yếu điểm là...”. “Yếu điểm” ở đây là được dùng với nghĩa “điểm yếu” là “nhược điểm”. Nếu xem xét vấn đề theo quan điểm từ nguyên một cách cứng nhắc, thì phải khẳng định đây là một cách dùng hoàn toàn sai, không thể chấp nhận được, bởi nó đã làm sai ý nghĩa vốn có của nó trong tiếng Hán. Song, nếu nhìn nhận vấn đề một cách bình tĩnh, uyển chuyển hơn, thì có thể xem đây là một cách tạo từ mới trong tiếng Việt. Rất có thể người Việt đã mô phỏng theo một dạng tương tự: *cao điểm* (từ gốc Hán) và *điểm cao* (từ đã Việt hoá). Ở đây, trong khi sử dụng *cao điểm* có thể đảo lại thành *điểm cao*, đồng thời *điểm cao* có thể đổi lại thành *cao điểm* mà chẳng gây ảnh hưởng gì tới ý nghĩa. Nhưng với cặp *điểm yếu* - *yếu điểm* thì tình hình lại khác. Ban đầu, *điểm yếu* là từ được sinh ra để đối lập lại với *điểm mạnh*. Rồi khi sử dụng, vì mục đích tu từ, người ta muốn mượn trật tự ngược của tiếng Hán để đảo nó lại thành *yếu điểm*, nhằm mang một sắc thái trang trọng nhấn mạnh hơn. Song thật không may, “yếu điểm” này lại trùng với “yếu điểm” ở trên với các ý nghĩa khác hẳn nhau. Thế rồi “yếu điểm” được dùng với ý nghĩa là “nhược điểm” liền bị gán ngay cho cái tội là dùng sai chẳng?

Trung Thuận